

Maria A. Stassinopoulou, *Weltgeschichte im Denken eines griechischen Aufklärers - Konstantinos Michail Koumas als Historiograph*. Studien zur Geschichte Südosteuropas, herausgegeben von Gunnar Hering, Bd. 9. Peter Lang, Frankfurt am Main - Berlin - Bern - New York - Paris - Wien 1992. Σχ. 8ο, σελ. IX+339.

“Όσοι ἀναλαμβάνουν τὴν εὐθύνη βιβλιοκρισιῶν πολὺ συχνὰ διαμορφώνουν μίᾳ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἤττον θετικὴ ἢ ἀρνητικὴ γνώμη γιὰ τὰ ἔργα ποὺ καλοῦνται νὰ κρίνουν, καθὼς ἀναζητοῦν σ’ αὐτὰ - πολλὰς φορές μάλιστα πρὶν καλὰ καλὰ τὰ μελετήσουν - τὶς ἀπαντήσεις σὲ κάποια ἐπιμέρους ἐρωτήματα, τὰ ὁποῖα κάποτε τοὺς ἀπασχόλησαν ἢ καὶ τοὺς ἀπασχολοῦν ἀκόμη καὶ τὰ ὁποῖα οἱ ἴδιοι ἀφῆσαν τελικὰ ἀναπάντητα παρὰ τὶς φιλότιμες ἐρευνητικὰς προσπάθειές τους. “Όσο παράξενα κι ἂν ἀκούγεται κάτι τέτοιο ἀναιτιολόγητο δὲν εἶναι, ἀφοῦ στὴν ἐκτίμηση αὐτῶν τῶν κριτῶν τὸ κύριο βᾶρος ἑνὸς ἔργου φαίνεται νὰ φέρουν καταρχὴν τὰ συμπεράσματα «μικρῶν» ἐρευνητῶν, ποὺ στηρίζουν ἢ καὶ συνθέτουν τὶς βασικὰς θέσεις του. Ἐξᾴλλου, σὲ τελευταία ἀνάλυση ἢ ἐπιτυχία ἑνὸς ἐπιστημονικοῦ ἐγχειρήματος, ποὺ ἀποτυπωμένο στὴ μορφή βιβλίου ὀφείλει νὰ κριθεῖ, ἐξαρτᾶται, ἴσως ἐξίσου, καὶ ἀπὸ τὸν τρόπο σύλληψης καὶ θεωρητικῆς θεμελίωσης μιᾶς συγκεκριμένης προβληματικῆς καὶ ἀπὸ τὸ σύνολο τῶν διακριβώσεων μεμονωμένων πραγματολογικῶν, βιβλιογραφικῶν ἢ καὶ ἄλλων ποικίλων ἱστορικῶν πληροφοριῶν, ἢ καθεμία τῶν ὁποίων μπορεῖ νὰ φαντάζει σὰν περιττὴ λεπτομέρεια, ἀλλὰ δὲν παύει νὰ ἀποτελεῖ ἀναπόσπαστο μέρος ἑνὸς ὅλου, τοῦ ὁποίου ἡ ποιότητα ἀνάγεται ἐν πολλοῖς στὴν ὀρθότητα αὐτῶν τῶν διακριβώσεων. Κι ἂς μὴν ξεχνοῦμε πόσο ἀνασταλτικὰ ἔχει ἐπηρεάσει τὴν ἔρευνα ἢ ἔλλειψη γνώσεων γιὰ φαινομενικὰ περιττὰς λεπτομέρειες, ποὺ, ὡστόσο, θὰ μπορούσαν νὰ χρησιμεύσουν ὡς ἀφετηρία εὐρύτερων ἐξειδικευμένων ἐργασιῶν.

Χαρακτηριστικὴ περίπτωση μιᾶς τέτοιας «περιττῆς» γιὰ πολλοὺς λεπτομέρειας εἶναι, γιὰ παράδειγμα, ἡ διακρίβωση τοῦ τίτλου τοῦ πρωτότυπου γαλλικοῦ κειμένου τῆς ὀκτάτομης «Σειρᾶς στοιχειώδους τῶν μαθηματικῶν καὶ φυσικῶν πραγματειῶν» (Βιέννη 1807) τοῦ ὡς τώρα γνωστοῦ στὴν ἔρευνα τῆς νεοελληνικῆς σκέψης γενικὰ καὶ τῆς νεοελληνικῆς ἐπιστήμης ἰδιαίτερα μόνο μὲ τὸ ὄνομα, ποὺ ὁ μεταφραστὴς του Κωνσταντῖνος Μιχαὴλ Κούμας (Λάρισα 1777 - Τεργέστη 1836) μᾶς διέσωσε ἀποδίδοντας το μὲ ἑλληνικοὺς χαρακτήρες. Τώρα, χάρη στὸ ζῆλο τῆς κ. Μαρίας

Ἄ. Στασινοπούλου γιὰ τὴν ἐμπεριστατωμένη τεκμηρίωση τῶν ἀπόψεών της καὶ τὴν ἐπίτευξη τῆς ἐπιβεβλημένης ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ δεοντολογία πληρότητας, γνωρίζουμε ὅτι ὁ Φονταϊνὸς τοῦ Κούμα εἶναι ὁ γεννημένος στὸ Annecy τῆς Σαβοΐας φιλόσοφος καὶ μαθηματικὸς Jean Claude Fontaine (1715-1807) καὶ τὸ ἔργο του, ποῦ μὲ ὑπόδειξη τοῦ καθηγητοῦ τῶν Μαθηματικῶν Remigius Samuel Döttler (Βιέννη 1741 - Βιέννη 1812) μεταφράστηκε στὰ ἑλληνικά, εἶναι τὸ ἐγχειρίδιο «Cours encyclopédique et élémentaire de Mathematiques et de Physique», ποῦ τυπώθηκε στὴ Βιέννη στὰ 1799 καὶ 1800.

Τὸ τί μπορεῖ νὰ σημαίνει γιὰ τὴν ἔρευνα ἡ ἀκριβῆς πλέον γνώση τοῦ τίτλου καὶ συνακόλουθα τοῦ περιεχομένου τοῦ πρωτότυπου γαλλικοῦ κειμένου, ἀπὸ τὸ ὁποῖο κατὰ κύριο λόγο μετέφρασε τὶς μαθηματικὲς καὶ φυσικὲς πραγματεῖες τῆς «Σειρᾶς» τοῦ ὁ Κούμας, εἶναι ἀναμφίβολα προφανές: Συγκρίνοντας τὰ κείμενα τοῦ πρωτότυπου ἔργου καὶ τῆς ἑλληνικῆς μετάφρασῆς του εἴμαστε σὲ θέση νὰ μελετήσουμε τόσο τοὺς κανόνες καὶ τὶς δυσκολίες ἐπιλογῆς καὶ μετακένωσης τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων ἀπὸ τὴν κεντρικὴ Εὐρώπη στὸν εὐρύτερο ἑλληνικὸ χῶρο ὅσο καὶ τὶς ἐπιπτώσεις ποῦ θὰ πρέπει νὰ εἶχε ἡ ὅλη διαδικασία ἐπιλογῆς καὶ μετακένωσης στὴ σκέψη τῶν πρωτεργατῶν της. Ἔτσι καὶ ἡ ἔρευνα θὰ πάψει-ἐπιτέλους θὰ λέγαμε - νὰ εἶναι γενικόλογη καὶ ἐπομένως ἀόριστη καὶ ἡ προσφορὰ τοῦ Κούμα στὴν ἀνάπτυξη τῆς ἐπιστημονικῆς σκέψης στὴν Ἑλλάδα θὰ εὗρισκε πλέον τὴν τεκμηριωμένη ὡς πρὸς τὰ Μαθηματικὰ καὶ τὴ Φυσικὴ ἀποτίμησή της.

Ὡς πρότυπο τῆς προσπάθειας αὐτῆς, ἀλλὰ καὶ κάθε ἀνάλογης προσπάθειας ποῦ θὰ ἀφοροῦσε τὴ διαμεσολάβηση τοῦ Κούμα γιὰ τὴν πρώτη γνωριμία τῶν Νεοελλήνων μὲ τὰ κατὰ τὴ γνώμη του τελευταῖα γιὰ τὴν ἐποχὴ του ἐπιτεύγματα τόσο διαφορετικῶν μεταξὺ τους ἐπιστημῶν, ὅπως εἶναι, γιὰ παράδειγμα, ἡ Φιλοσοφία καὶ ἡ Γεωγραφία, θὰ μποροῦσε νὰ χρησιμεύσει κατεξοχὴν ἡ διδακτορικὴ διατριβή, ποῦ ὑπὸ τὴν ἐποπτεία τοῦ καθηγητῆ τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας καὶ τῆς νεοελληνικῆς φιλολογίας Gunnar Hering ἐκπόνησε στὴ Βιέννη ἡ κ. Στασινοπούλου. Αὐτὸ δὲν σημαίνει ἀσφαλῶς τὴν ἀνάγκη οὔτε τῆς ἐκ προοιμίου υἱοθέτησης τοῦ διαγράμματός της οὔτε τῆς ἀδιαφοροποίητης ἀποδοχῆς τῆς [μεθόδου της, μὲ τὴν ὁποία ὁμολογουμένως πέτυχε νὰ καθυποτάξει τὸ πλούσιο ὕλικὸ ποῦ μὲ ἐξαιρετικὴ ἀναντίρροτα ἐπιμέλεια καὶ σπουδὴ ἀντλήσε ἀπὸ ποικίλες δημοσιευμένες καὶ μὴ δημοσιευμένες πηγές δίνοντας ἔτσι στὴ διατριβὴ της καὶ τὸν χαρακτήρα μιᾶς μικρῆς στέρνας πολύτιμων πληροφοριῶν γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο ὄχι μόνο τοῦ Κούμα, ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἄλλων ἐκπροσώπων τοῦ νεοελληνικοῦ κυρίως Διαφωτισμοῦ. Ἄλλωστε ἡ λεπτομερὴς καταγραφή τῆς ζωῆς τοῦ Κούμα στὸ πρῶτο μέρος τῆς διατριβῆς (σσ. 9-118) μὲ βᾶση

κάθε σχετική μαρτυρία όχι μόνο τῆς πολυσυζητημένης αὐτοβιογραφίας του στὸν δωδέκατο τόμο τῶν «Ἱστοριῶν τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων» (σ. 583-598), ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπιστολῶν ποὺ ἀντήλλαξαν οἱ ὁμότεχοι φίλοι του εἴτε μὲ τὸν ἴδιο εἴτε μεταξύ τους, φαντάζει καταρχὴν σὰν εἰσαγωγὴ σὲ μονογραφία, ποὺ ἀγκαλιάζει τὸ σύνολο τοῦ συγγραφικοῦ καὶ διδακτικοῦ ἔργου του, παρὰ σὲ μία ἐμπεριστατωμένη διερεύνηση καὶ προσεκτικὴ ἐκδίπλωση μιᾶς μόνο πτυχῆς τῆς πολυσχιδοῦς σκέψης του, ποὺ παραμένει ὁ βασικός στόχος τῆς κ. Στασινοπούλου. Ὡστόσο, ὅσο ἀπρόσμενα ἐκτενῆς κι ἂν προβάλλει γιὰ μερικοὺς ἢ βιογραφία τοῦ Κούμα στὰ πλαίσια μιᾶς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας μὲ αὐστηρὰ ἐξειδικευμένο ἀντικείμενο, τόσο εὐπρόσδεκτη ἀποβαίνει τελικὰ γιὰ ἕλους: Ἡ συγγραφέας «τὴν ἀνάγκη» κατὰ κάποιον τρόπο «φιλοτιμίαν ποιουμένη» ἀναπλήρωσε οὐσιαστικὰ στὸ πρῶτο μέρος τῆς διατριβῆς της - δὲν ἔχει σημασία, ἂν συνειδητὰ ἢ μὴ συνειδητὰ - ἓνα κενὸ ποῦ, παρὰ τὴν σχετικὰ ἔντονη «κουμολογία» τῶν τελευταίων εἴκοσι περίπου χρόνων σὲ ἐπιστημονικὲς συναντήσεις παντὸς εἴδους παρέμεινε ὡς τῶρα ἐν πολλοῖς ἀκάλυπτο. Στὴν ἐπιθυμία της, μὲ ἄλλα λόγια, νὰ θεμελιώσει πάνω σὲ στέρη βᾶση τὴν προσέγγιση τῆς συγκεκριμένης προβληματικῆς της, ἢ ὁποία, ὅπως ἐπισημαίνεται (σ. 119), φαίνεται νὰ ἀπασχολοῦσε τὸν Κούμα ἤδη ἀπὸ τὸ 1806, ἢ κ. Στασινοπούλου ἐπέξετεινε τίς ἔρευνές της σ' ὅλες τίς ἐκφάνσεις τῆς παρουσίας τοῦ τελευταίου ἀπὸ τὴν γέννηση του ὡς τὸν θάνατό του μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐκπονήσει μία καθόλα τεκμηριωμένη ἐπιστημονικὰ βιογραφία του, ποὺ ὀφείλει νὰ ἀποτελέσει - καί, ἂν μεταφραστεῖ, ἀναμφίβολα θὰ ἀποτελέσει - τὴν σημαντικότερη μετὰ τὴν αὐτοβιογραφία του ἀφετηρία γιὰ κάθε μελετητὴ ποὺ στὸ ἐξῆς θὰ ἐπέλεγε ὡς ἀντικείμενο τῶν ἐρευνῶν του τὸ διδακτικὸ καὶ συγγραφικὸ ἔργο τοῦ Θεσσαλοῦ διδασκάλου τοῦ Γένους. Καὶ ὀφείλει νὰ ἀποτελέσει τὴ σημαντικότερη μετὰ τὴν αὐτοβιογραφία ἀφετηρία ὅχι μόνο γιὰτὶ περιγράφει λεπτομερῶς (σ. 9-81) τὴ ζωὴ τοῦ Κούμα ὡς μία ὅχι πάντα ἀνεμπόδιστη πορεία πρὸς τὸν Διαφωτισμὸ ἢ γιὰτὶ ὀριοθετεῖ ἐπακριβῶς (σ. 82-118) τίς ὅχι πάντα ἀδιατάρακτες σχέσεις του πρὸς τὸν κύκλο τοῦ Ἀδαμαντίου Κοραῆ (Σμύρνη 1748 - Παρίσι 1833), ἀλλὰ κυρίως γιὰτὶ συμπληρώνει πολλὰ κενὰ τῆς πρώτης ἀφετηρίας, δηλαδὴ τῆς αὐτοβιογραφίας, καὶ μάλιστα κατὰ τρόπο, θὰ ἰσχυρίζομασταν, ὡς ἓνα βαθμὸ ἀδιαφιλονίκητα αὐθεντικὸ, μιὰ καὶ τὸ σύνολο σχεδὸν τῶν προσθηκῶν ἀνάγει τὴν προέλευσή του σὲ μαρτυρίες ποὺ βρῆκαν τὴν ἐλεύθερη ἀποτύπωσή τους στὴν ἐπιστολογραφία τῶν λογίων.

Ἔτσι, στηριγμένη πάνω σὲ στέρη βᾶση, τὴν ὁποία καὶ ἡ ἴδια ἀντιλαμβάνεται ὡς τὸ «ὑπόβαθρο γιὰ τὴν ἀκριβέστερη γνώση τῶν ὄρων» (σ. 13) συγγραφῆς τῶν ἔργων τοῦ Κούμα, ἢ κ. Στασινοπούλου προβαίνει στὸ δεῦτερο μέρος τῆς διατριβῆς της (σ. 119-286) στὴ συστηματικὴ διερεύ-

νηση τῆς κύριας προβληματικῆς της, τῆς ὁποίας τὸ κεντρικὸ σημεῖο ἔχει κιόλας ὀρίσει στὴν εἰσαγωγή της (σσ. 1-7) ὡς τὴν ἀποσαφήνιση «τῆς ἱστοριογραφικῆς ἀντίληψης καὶ μεθόδου» (σ. 3), ποὺ διέπουν τὰ κείμενα τῶν δώδεκα τόμων τῶν «Ἱστοριῶν τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων» (Βιέννη 1830 -1832). Ὡστόσο, ἡ ἀποσαφήνιση αὐτῆ, ποὺ ἐπιχειρεῖται στὸ ἐκτενέστερο κεφάλαιο τῆς διατριβῆς (σσ. 144-222), συνεπιφέρει τρεῖς ἐπιμέρους ἔρευνες, ἐκ τῶν ὁποίων ἡ πρώτη ἀποτελεῖ τὴν προϋπόθεσή της καὶ οἱ ἄλλες δύο τὰ παρεπόμενά της: Πρόκειται γιὰ τὴν ἀνίχνευση τῶν «ὁδῶν» τοῦ Κούμα πρὸς τὴν ἱστορία (σσ. 119-143), γιὰ τὴν διακρίβωση τῆς προσφορᾶς του ὡς ἱστορικῶ τῆς ἱστοριογραφίας (σσ. 223-259) καὶ γιὰ τὸν προσδιορισμὸ τῶν «οἰκονομικῶν ἐξαρτήσεων» ποὺ συνδέονται μὲ τὴν ἔκδοση καὶ διάδοση τῶν «Ἱστοριῶν» του (σσ. 260-286).

Ὁφείλουμε νὰ παρατηρήσουμε πὼς καὶ μόνο ἡ διάταξη τῶν κεφαλαίων - ἀλλὰ καὶ τῶν ὑποκεφαλαίων - τοῦ δευτέρου μέρους εἶναι ἐνδεικτικὴ τῆς σοβαρότητας, μὲ τὴν ὁποία ἀναζητοῦνται καὶ ἐρμηνεύονται ὅλα ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα ποὺ τελικὰ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ συλλάβουμε ὅ,τι ὁ τίτλος καὶ ὁ ὑπότιτλος τῆς διατριβῆς ὑπόσχονται στοὺς ἀναγνώστες της - τὴν ἔννοια τῆς παγκόσμιας ἱστορίας (Weltgeschichte) στὴ σκέψη ἐνὸς ἐκπροσώπου τοῦ νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ, ἢ, ἀκριβέστερα, τὸν Κούμα ὡς ἱστοριογράφου. Καὶ ὡς ἱστοριογράφος ἐμφανίζεται ὁ Κούμας καταρχὴν τὸ ἔτος 1806 μὲ τὴν πρώτη γνωστοποίηση τῆς πρόθεσής του νὰ ἐκδώσει ἕνα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀρκετὰ προχωρημένο στὴ σύνθεσή του ἱστορικὸ-βιογραφικὸ λεξικὸ (σ. 119 κ.έ.), τὸ ὁποῖο, παρόλο ποὺ δὲν τυπώθηκε ποτέ, φαίνεται νὰ ἄφησε εὐδιάκριτα τὰ ἔχνη του στὶς εἰσαγωγῆς μεταγενέστερων ἔργων του (σ. 124), καὶ στὴ συνέχεια τὰ ἔτη 1818 καὶ 1819 μὲ τὴ συγγραφὴ τῶν εἰσαγωγῶν στὰ ἔργα «Ἱστορικὴ χρονολογία» καὶ «Σύνοψις τῆς παλαιᾶς Γεωγραφίας» ποὺ ὁ ἴδιος μετέφρασε, τὸ πρῶτο ἀπὸ τὴν ἐπεξεργασμένη καὶ διευρυμένη ἀπὸ τὸν Frédéric Schoell γαλλικὴ ἔκδοση («Elémens de Chronologie Historique», Paris 1812) τῆς «Einleitung in die historische Chronologie» (Altona 1811) τοῦ Dietrich Hermann Hegewisch καὶ τὸ δεύτερο ἀπὸ τὴ σχολικὴ ἔκδοση τοῦ ἐγχειριδίου «Kurzer Entwurf der alten Geographie» (Leipzig 1792) τοῦ P.F.A. Nitsch (σ. 125 κ.έ.). Στὶς εἰσαγωγῆς τῶν ἑλληνικῶν ἐκδόσεων τῶν δύο αὐτῶν ἔργων εὐκόλα ἀναγνωρίζει κανεὶς τὰ πρῶτα προβλήματα ποὺ ἀπασχόλησαν σοβαρὰ τὸν Κούμα ὡς ἱστοριογράφου: Τὰ προβλήματα τῆς ἀξίας τῆς ἱστορίας καὶ τῆς διδασκαλίας της στὴν εἰσαγωγὴ τῆς «Ἱστορικῆς χρονολογίας» (σ. 128) καὶ τὰ προβλήματα τῆς ἀπόδοσης τῶν ὀνομάτων (γεωγραφικῶν ἢ ἔθνικῶν) καὶ τῆς συχνὰ ἀναγκαίας συμπλήρωσης «τοῦ πρωτοτύπου μὲ λεπτομέρειες» γεωγραφικοῦ καὶ ἱστορικοῦ χαρακτήρα στὴν εἰσαγωγὴ τῆς «Συνόψεως τῆς παλαιᾶς Γεωγραφίας» (σ. 126).

Ἡ σημασία τῶν εἰσαγωγῶν τῶν δύο ἔργων δὲν ἔγκειται ὡστόσο τόσο στοῦ ὅτι σ' αὐτὲς τίθενται, συζητοῦνται ἢ καὶ λύνονται, στοῦ βαθμοῦ ποὺ λύνονται, κάποια ἐπιμέρους ἱστοριογραφικὰ προβλήματα ὅσο στοῦ ὅτι μὲ τὴ συγγραφή τους σηματοδοτεῖται ἡ στροφή τοῦ Κούμα ἀπὸ τὰ Μαθηματικά, τὶς Φυσικὲς ἐπιστῆμες καὶ τὴ Φιλοσοφία ὄχι μόνο πρὸς τὴν λεξικογραφία, τὴ Γραμματικὴ καὶ τὴ Γεωγραφία, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν ἱστοριογραφία (σ. 142), ἡ πολὺχρονη θεραπεία τῆς ὁποίας εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀποκρυστάλλωση τῆς ἔννοιας τῆς παγκόσμιας ἱστορίας στὴ σκέψη τοῦ Θεσσαλοῦ λογίου - μίᾳ ἀποκρυστάλλωση ποὺ βρῆκε, ἐννοεῖται, τὴν τελικὴ ἀποτύπωσή της στοὺς δώδεκα τόμους τῶν γνωστῶν μας «Ἱστοριῶν τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων».

Καὶ ἡ συγγραφή τοῦ κειμένου τῶν τόμων τῶν «Ἱστοριῶν» αὐτῶν ἔχει τὴ δική της ἱστορία, στὴν ὁποία διαπλέκονται προβλήματα καὶ τῆς προῖστορίας τοῦ πρωτοτύπου τους καὶ τῆς μερικῆς ἐπεξεργασίας καὶ ἀναγκαίας ἐν πολλοῖς συμπλήρωσής του ἀπὸ τὸν Κούμα. Μπορεῖ ὁ Κούμας σὲ ἀνέκδοτη ἀκόμη ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Κωνσταντῖνο Ἀσώπιω (Γραμμένο Ἰωαννίνων περ. 1790 - Ἀθήνα 1870) νὰ χαρακτηρίξει τὸ ἱστορικὸ ἔργο ποὺ σκόπευε νὰ «ἐκδώσει» ὡς «ἱστορία τοῦ Βεκκέρου» (σ. 164, σημ. 101), ὅμως τὸ ἔργο ποὺ ἐξέδωσε στὴ Βιέννη ἀπὸ τὸ 1830 ὡς τὸ 1832 πολὺ μικρὴ σχέση εἶχε μὲ τὴν «Weltgeschichte für Kinder und Kinderlehrer» τοῦ Γερμανοῦ Karl Friedrich Becker (Βερολίνο 1777 - Βερολίνο 1806), τῆς ὁποίας ὁ πρῶτος ἀπὸ τοὺς δέκα τόμους κυκλοφόρησε τὸ 1801 καὶ τῆς ὁποίας τὸ ἀρχικὸ κείμενο γνώρισε τόσες ἐπεξεργασίες καὶ συμπληρώσεις ἀπὸ τοὺς Karl Ludwig Woltmann (Oldenburg 1770 - Πράγα 1817), Karl Adolf Menzel (Grünberg / Niederschlesien 1784 - Schlesien 1855) καὶ Johann Wilhelm Loebell (; - ;), ὥστε ἀπὸ ἐγχειρίδιο γιὰ παιδιὰ καὶ τοὺς δασκάλους τους νὰ μετατραπεῖ σὲ «βασικὸ [ἱστορικὸ] ἔργο γιὰ τὸ πλατὺ ἀναγνωστικὸ κοινὸ» (σ. 156). Αὐτὸ τὸ ἔργο, ποὺ δὲν ἦταν πλέον μόνο τοῦ Βεκκέρου, ἐπέλεξε ὁ Κούμας νὰ μεταφράσει γιὰ τὸ ἀντίστοιχο ἑλληνικὸ κοινὸ καὶ ἡ ἐπιλογή του ἦταν, ὀφείλουμε νὰ συμφωνήσουμε, ἐπιτυχημένη (σ. 157: vortrefflich), μιά καὶ οἱ τρεῖς ἱστορικοί, ποὺ ὁ ἕνας μετὰ τὸν ἄλλον ἐπεξεργάστηκαν καὶ συμπλήρωσαν τὸ ἀρχικὸ κείμενο, ἔλαβαν, ὅπως καταδεικνύει ἡ κ. Στασινοπούλου στοῦ ὑποκεφάλαιου «Die Entstehung und Entwicklung der Beckerschen Weltgeschichte» (σσ. 145-156), σοβαρὰ ὑπόψη τους τὶς παρατηρήσεις ποὺ ἡ κριτικὴ κατέγραψε σὲ ἔγκυρα περιοδικὰ τῆς τότε ἐποχῆς γιὰ κάθε ἐκδοσὴ του.

Ὅσο ἐπιτυχημένη καὶ ἂν θεωρηθεῖ ἡ ἐπιλογή τοῦ Κούμα, ὡστόσο, ἡ μετάφραση ἑνὸς ἱστορικοῦ ἔργου, ποὺ προοριζόταν γιὰ τὸ εὐρύτερο κοινὸ τῶν γερμανόφωνων χωρῶν, δὲν ἀνταποκρινόταν ἱκανοποιητικὰ στὶς ἀνάγκες τῶν μορφωμένων Ἑλλήνων γιὰ τὴ γνώση τῶν ὅσων διαδραματίστη-

καν κατά τὸ παρελθὸν στὸν δικό τους προπάντων χῶρο. Γι' αὐτὸ καὶ κύριο μέλημα τοῦ Κούμα, πού ἄρχισε νὰ μεταφράζει τὴν «ἱστορία τοῦ Βεγκέρου» τὸν Δεκέμβριο τοῦ 1826 (σ. 156 καὶ 170), δὲν ἤταν μόνο νὰ ἀρθρώσει στὰ ἑλληνικὰ ἕναν λόγο ἄξιο νὰ ὑπηρετήσῃ κάθε ἐπιστημονικὸ στόχο, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐμπλουτίσῃ τὸ πρωτότυπο κείμενο καὶ νὰ συμπληρώσῃ ἰδιαίτερα τὰ κενὰ του (σ. 171) σ' ἔτι ἀφοροῦσε τὴν ἐξευρωπαϊκὴ καὶ πρωτίστως τὴν ὀθωμανικὴ ἱστορία. Ἔτσι οἱ δώδεκα τόμοι τῶν «Ἱστοριῶν» φέρουν ἔντονη τὴ σφραγίδα τῆς προσωπικότητάς του ὡς ἱστοριογράφου καὶ γι' αὐτὸ δίκαια χαρακτηρίζονται - καὶ μάλιστα στὸν τίτλο τοῦ δεύτερου κεφαλαίου τοῦ δεύτερου μέρους τῆς διατριβῆς - ὡς «μετάφραση, συμπίλημα καὶ πρωτότυπο ἔργο» (σ. 144).

Τὸ τί μετέφρασε ὁ Κούμας καὶ ἀπὸ ποιά ἐκδοση τῆς «ἱστορίας τοῦ Βεγκέρου», ποιά σημεῖα τῆς μετάφρασῆς του ἐμπλούτισε μὲ στοιχεῖα, πού ἄντλησε ἀπὸ ποιὲς πηγές, καὶ ποιά κεφάλαια τῶν «Ἱστοριῶν» του συνέγραψε ὁ ἴδιος χωρὶς νὰ εἶναι ἐρευνητῆς καὶ χωρὶς νὰ διαδηλώνει τῆς θεωρητικῆς ἀνησυχίας του (σ. 143) ἀποτελοῦν τὰ προβλήματα πού ἡ κ. Στασινοπούλου θέτει μὲ τὸν χαρακτηρισμὸ της αὐτὸν καί, ὀφείλουμε νὰ προσθέσουμε, ἐπιλύει χάρις στὴν καλὴ γνῶση τῶν γενικῶν κατευθύνσεων τῆς γερμανικῆς ἱστοριογραφίας στὰ τέλη τοῦ 18ου καὶ στὶς ἀρχές τοῦ 19ου αἰῶνα καὶ, κυρίως, χάρις στὴν ἐπιμονή της νὰ ἐρευνᾷ σὲ βάθος κάθε λεπτομέρεια τῶν ἐπιμέρους πτυχῶν τῆς ὅλης θεματικῆς της. Τὸ ἐντυπωσιακότερο ἴσως συμπέρασμα τῶν λεπτομερειῶν της ἐρευνῶν - γιὰ ὅσους ἀσφαλῶς ἐκτιμοῦν ἰδιαίτερα τὶς «μικρές», ὅπως ἤδη τὶς ὀνομάσαμε, ἐρευνες - δὲν εἶναι οὔτε ἡ συνεχῆς ἐπισήμανση τῶν ἀντιστοιχιῶν ἢ ἀναντιστοιχιῶν μεταξὺ τοῦ πρωτοτύπου καὶ τῆς μετάφρασῆς του (σ. 171 κ.έ., σ. 187 κ.έ. κλπ.) οὔτε ἡ τεκμηρίωση τῆς ἀναμενόμενης ὡς ἕνα βαθμὸ μερικῆς ἀποδέσμευσης τοῦ Κούμα ἀπὸ τὸ πρωτότυπό του στὴν ἐκθεση τῆς ἀρχαίας ἱστορίας (σ. 180 κ.έ.), ὅπως, ἄλλωστε, δὲν εἶναι οὔτε ἡ ἀξιολόγησις τῆς συμβολῆς του στὴ διαμόρφωση τῆς λόγιας γλώσσας τῶν Νεοελλήνων (σ. 195 κ.έ.) οὔτε ἡ κατάδειξις τῆς «συμπιληματικῆς μικροτεχνίας» (der kompilatorischen Kleinarbeit) στὴν περιγραφή τῆς σύγχρονης του ἱστορίας (σ. 206 κ.έ.) ἢ τῆς ἱστορίας τοῦ δούλου Γένους κατὰ τὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας (σ. 210 κ.έ.). Εἶναι κατεξοχὴν ἡ ἀποκάλυψη ὅτι γιὰ τὴ συμπλήρωση τῆς «ἱστορίας τοῦ Βεγκέρου» ὁ Κούμας χρησιμοποίησε κεφάλαια τῆς «Geschichte des Osmanischen Reiches» τοῦ Joseph von Hammer-Purgstall (Graz 1774 - Wien 1856) ἐνμέρει καὶ πρὶν ἀπὸ τὴν ἐκδόσή τους, δηλαδὴ στὴ μορφή τῶν τυπογραφικῶν τους δοκιμίων καὶ ἐνδεχομένως καὶ στὴ μορφή τῶν χειρογράφων (σ. 192· πρβλ. ἐπίσης καὶ σ. 61).

“Όμως, πέρα από τὸ τί μπορεῖ καταρχὴν νὰ ἐντυπωσιάσει τοὺς θαυμαστές τῶν «μικρῶν» ἐρευνῶν ὑπάρχει τὸ βασικὸ ὀδηγητικὸ νῆμα τῆς ἐργασίας, ποὺ συνδέει τὰ συμπεράσματα τῶν μεμονωμένων ἀναζητήσεων καὶ διαπιστώσεων σ’ ἓνα ἐνιαῖο ὄλο, ὑπάρχει, μὲ ἄλλα λόγια, ἡ ἔννοια τῆς παγκόσμιας ἱστορίας, τῆ γνώση καὶ προβολὴ τῆς ὁποίας ὑπηρετεῖ τελικὰ κάθε θέση καὶ κάθε ἐπίλυση ἐπιμέρους προβλημάτων. Τὴν ἔννοια αὐτὴ στὴν κορυφαία τῆς ἀποικρυστάλλωση ἀνασύρει ἡ κ. Στασινοπούλου βαθμιαῖα στὴν ἐπιφάνεια καθὼς διαπιστώνει καὶ ζυγοσταθμίζει τὶς παραλείψεις, ἀλλὰ καὶ τὶς λεπτές παρεκβάσεις τοῦ Κούμα ἀπὸ τὴν εἰσαγωγὴ, προπάντων, τοῦ πρωτοτύπου του - παρεκβάσεις ποὺ συχνὰ συνοδεύονται καὶ ἀπὸ κάποιες παρεμβάσεις ἐν εἴδει προσθηκῶν, ποὺ εἶναι ὡς ἓνα σημεῖο ἐνδεικτικὸς μιᾶς μετατόπισης τῆς ἀρχικῆς ἀπάντησης στὸ ἐρώτημα τί εἶναι ἱστορία. “Ἐτσι ὁ Κούμας μπορεῖ μὲν νὰ δέχεται τὴν παγκόσμια ἦ, ὅπως τὴν ὀνομάζει, γενικὴ ἱστορία ὡς «ἱστορία τοῦ ἀνθρώπινου γένους ἐκθέτουσαν τὴν παιδείαν καὶ τοὺς βαθμούς τῆς τελειοποιήσεως τῶν ψυχικῶν δυνάμεων του» (σ. 173, σημ. 145), ὅμως προσθῆκες τοῦ τύπου «ὄσοι εἶναι θεόθεν κεκλημένοι νὰ κυβερνῶσι τὰ κοινὰ πράγματα» (σ. 171, σημ. 136) ἢ «οἱ Εὐρωπαῖοι περιοδεύται δὲν εὔρηκαν κἀνὲν ἔθνος ἄμοιρον ἀπολύτως πάσης Θεογονώσιας» (σ. 172, σημ. 140) μαρτυροῦν ὑπὸ τὸ φῶς ποιοῦ στοιχείου τείνει νὰ ἐρμηνεύσει ὁ ἴδιος τὴν ὅποια παιδεία καὶ τοὺς ὅποιους «βαθμούς τῆς τελειοποιήσεως τῶν ψυχικῶν δυνάμεων» τοῦ ἀνθρώπινου γένους. Ἐξάλλου, αὐτὸ τὸ στοιχεῖο, ποὺ ὀρθὰ περιγράφεται ὡς τὸ στοιχεῖο τῆς χριστιανικῆς, θὰ προσθέταμε, πίστης «στὴν ἀρχέγονη (ursprüngliche) ὑπαρξὴ θρησκευτικῶν ἰδεῶν» στὴν ἱστορία (σ. 172), ἀποτελεῖ σὲ τελευταία ἀνάλυση ἀπόρροια τῆς θρησκευτικότητος, ποὺ ὡς στάση ζωῆς διαμόρφωσε ὁ Κούμας ὅσο ζοῦσε ἀκόμη στὴ Θεσσαλία (σ. 79), καὶ αἰτιολογεῖ πλήρως τὴν ἄρνησὴ του ἦ, ἔστω, τὴν παράλειψή του νὰ συμπεριλάβει στὸν πρῶτο τόμο τῶν «Ἱστοριῶν» του «τοὺς μύθους τῶν εἰς τὸ σκότος τῆς ἀγνοίας τοῦ μόνου ἀληθινοῦ Θεοῦ πλανωμένων ἐθνῶν» (σ. 172, σημ. 138).

Μὲ τὴ μεταφράση τῆς «ἱστορίας τοῦ Βεκκέρου» καὶ τὴ συμπλήρωσή της μὲ κείμενα εἴτε ἄλλων ἱστορικῶν εἴτε δικὰ του ὁ Κούμας δὲν θεώρησε τὴν προσφορὰ του στὸ Γένος του ὀλοκληρωμένη. Γι’ αὐτὸ καὶ πρόταξε τοῦ κειμένου τοῦ πρῶτου καὶ τοῦ ἔκτου τόμου τῶν «Ἱστοριῶν» του τὴν πρώτη σὲ ἑλληνικὴ γλῶσσα (σ. 244) ἱστορία τῆς ἱστοριογραφίας ἐπιμένοντας κυρίως στὴν ἀνάδειξη τοῦ ἔργου «τῶν περικλεῶν ἡμῶν προγόνων ἱστοριογράφων, οἵτινες», ὅπως δὲν παραλείπει νὰ προσθέσει, «ἐδίδαξαν τὴν ὑπερήφανον Εὐρώπην πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τὸν τρόπον τοῦ ἱστοριογραφεῖν» (σ. 223). Καὶ οἱ «περικλεεῖς ἡμῶν πρόγονοι ἱστοριογράφοι» φαίνεται νὰ ὑπῆρξαν γι’ αὐτὸν ἀνυπέρβλητοι. “Ὅπως ἐπισημαίνει ἡ κ. Στασινοπούλου (σ.

230), είναι η πρώτη φορά που ο Κούμας δέν δίνει τὸ προβάδισμα στοὺς νεώτερους, στὸ ἔργο τῶν ὁποίων ἀναγνώριζε κατὰ κανόνα τὴ σαφὴ πρόοδο κάθε ἐπιστήμης πού οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες πρῶτοι εἶχαν διακονήσει. Κι ἂν μὲ τὴν ἀναγνώριση τῆς ἀνωτερότητας τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἔναντι τῶν νεωτέρων ἱστοριογράφων διαφοροποιεῖται ὁ Κούμας ἀπὸ προγενέστερες θέσεις, πού ὁ ἴδιος ὑποστήριξε στὶς ἱστορικὲς ἀναδρομὲς τῶν προλόγων του σὲ ὅσα ἐγχειρίδια συνέγραψε ἢ μετέφρασε πρὶν ἀπὸ τὴν ἔκδοση τῶν «Ἱστοριῶν» του, ἢ θεώρηση τῆς ἐλληνικῆς ἱστοριογραφίας ἐν γένει ὡς μιᾶς ἐνιαίας πνευματικῆς ἐνασχόλησης (σ. 232 κ.έ.) ἀπὸ τὸν Ἡρόδοτο καὶ τὸν Θουκυδίδη ὡς τὸν Ἀθανάσιο Σταγειρίτη (Στάγειρα ; - Ἄργος 1844) καὶ τὸν Δημήτριο Δάρβαρη (Κλεισούρα Καστοριάς 1757 - Βιέννη 1823) τὸν διαφοροποιεῖ κατεξοχὴν ἀπὸ τὰ βασικὰ ξένα πρότυπά του καὶ μάλιστα ἀπὸ τὰ «Skizzen der allgemeinen Geschichte» (Βερολίνο 1812) τοῦ Hans Carl Dippold (1783-1811), ἀπὸ τὰ ὁποῖα ὄχι μόνον δανείστηκε τὴ διάταξη τῶν ἐπιμέρους κεφαλαίων, ἀλλὰ καὶ ἀντλήσε τις πιὸ πολλές πληροφορίες γιὰ τὴν ἱστοριογραφία τῶν νεώτερων προπάντων χρόνων (σ. 226). Καὶ ἡ διαφοροποίηση αὐτὴ δέν εἶναι ἡ μόνη. Ἡ κ. Στασινοπούλου εἶχε τὴν ὑπομονὴ νὰ ἀντιπαραβάλλει γιὰ μίαν ἀκόμη φορά τις ἐπιμέρους ἀπόψεις τοῦ Κούμα μὲ τις ἀντίστοιχες τῶν προτύπων του καὶ νὰ καταδείξει ἔτσι τὴν αὐτοδυναμία τοῦ Θεσσαλοῦ λογίου, πού στὴν ἔκθεση τῆς ἐλληνικῆς ἱστοριογραφίας μετὰ τὸν Ξενοφῶντα ἔφτασε, ὅπως παρατηρεῖ, στὴν ὑψιστὴ κορύφωσή της (σ. 240).

Μὲ τις ἐκτιμήσεις γιὰ τὴν ἱστορία τῆς ἱστοριογραφίας ἡ ἀποσαφήνιση «τῆς ἱστοριογραφικῆς ἀντίληψης καὶ μεθόδου» τοῦ Κούμα, πού στὴν εἰσαγωγὴ τῆς διατριβῆς (σ. 3) ὀρίστηκε, ὅπως ἤδη ἐπισημάναμε, ὡς τὸ κεντρικὸ σημεῖο τῆς ὅλης προβληματικῆς, οὐσιαστικὰ ὀλοκληρώθηκε. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ τελευταῖο κεφάλαιο (σσ. 260 - 286), στὸ ὁποῖο διερευνῶνται καταρχὴν τὰ ὀικονομικὰ δεδομένα τῆς ἔκδοσης τῶν «Ἱστοριῶν» σὲ χίλια περίπου ἀντίτυπα καὶ ἀναζητοῦνται στὴ συνέχεια οἱ λόγοι τῆς περιορισμένης τελικὰ κυκλοφορίας τους, ἔχει κατὰ κάποιον τρόπο συμπληρωματικὸ χαρακτήρα - χαρακτήρα ἀνάλογο μὲ ἐκεῖνον τῶν ὄσων ἀκολουθοῦν: Τῶν πολῦτιμων καταλόγων τῶν δημοσιεύσεων καὶ τῶν σωζόμενων ἐπιστολῶν τοῦ Κούμα (σσ. 287-291 καὶ 292-300) καθὼς καὶ τῆς σχεδὸν ἐξαντλητικῆς βιβλιογραφίας (σσ. 303-324), τὴν ὁποία ἡ κ. Στασινοπούλου γνωρίζει ὅσο ἴσως κανεὶς ἄλλος.